

AYNURƏ XANLAROVA

Sumqayıt Dövlət Universitetinin müəllimi

aynure.kh@gmail.com

FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN DİNAMİK İNKİŞAFI

Xülasə

Məqalədə frazeoloji vahidlərin dinamik inkişafı prosesi ayrı-ayrı yerli və xarici dilçilərin mövqeyi baxımından şərh edilmişdir. Azərbaycan dilçilərinin frazeoloji variantlar və frazeoloji sinonimlərlə bağlı fikirləri qeyd edilmişdir. Qərb dilçilərinin frazeoloji idiom anlayışı haqqında fikirləri ifadə edilmişdir. Idiomların transformasiya prosesini əks etdirən altı səviyyəli şkala haqqında məlumat verilmişdir.

Məqalədə başlıca məqsəd kimi, frazeoloji vahidlərin transformasiya hallarının araşdırılması irəli sürülmüşdür. Xüsusilə də transformasiya edilmiş frazeoloji vahidlə orijinal frazeoloji vahid arasında olan əlaqələrin izahı vurğulanmışdır, eləcə də frazeoloji vahidlərin sistematik və kreativ variasiyaları haqqında fikirlər qələmə alınmışdır. O cümlədən variasiyaların müxtəlif tipləri də burada öz əksini tapmışdır.

Nəticə etibarilə tədqiqat işində frazeoloji vahidlərdə baş verən bütün okkazional dəyişikliklər frazeoloji vahidlərin variasiyaları, variantları, transformasiyası kimi adlandırılaraq semantik və struktur-semantik tiplərinə bölünmüşdür. Semantik transformasiyaya aid olan defrazeologizasiya və mənanın ikili aktuallaşması kimi proseslər nümunələrlə izah edilmişdir. Sonda belə bir nəticəyə gəlməklə bilirik ki, müəllif frazeoloji vahidlərin müxtəlif transformasiyalarından məharətlə istifadə edərək həm əsərin emosional-obrazlılıq xüsusiyyətlərini qüvvətləndirmiş olur, həm də özünün yüksək novatorluq keyfiyyətlərini nümayiş etdirmiş olur.

Açar sözlər: frazeoloji variant, frazeoloji sinonim, idiomatiklik, ikili aktuallaşma, sistematik variasiya, kreativ variasiya.

Giriş.

Frazeologiyadan bəhs edərkən Azərbaycan frazeologiyasının öyrənilməsinə verdikləri xüsusi töhvəyə görə M.T.Tağıyevin, F.H.Hüseynovun, N.Rəhimzadənin, S.N.Murtuzayevin H.Həsənovun, H.A.Bayramovun, S.Cəfərovun, M.İ.Adilovun, A.Qurbanovun, M.Mirzəliyevanın, A.M.Məmmədlinin, T.İ.Hacıyevin, Q.Kazımovun və digər Azərbaycan alimlərinin adlarını qeyd etmək istərdik. A.S.Rəhimov, N.Ç.Vəliyeva (ingilis, alman, rus, türk və Azərbaycan), A.H.Hacıyeva həm Azərbaycan, həm də ingilis frazeologiyasını müxtəlif aspektlərdən araşdırmışlar. Müasir Azərbaycan dilçiliyində, global proseslərin sürətləndiyi bir zamanda N.Ç.Vəliyevanın frazeologiya sahəsində olan çoxsaylı yerli və xarici nəşriyyatlarda çap olunmuş elmi işlərinin və əlbəttə ki, çoxdillli frazeologiya lüğətlərinin rolu xüsusi qeyd edilməlidir.

Azərbaycan dilinin frazeoloji sistemi frazeoloji variantlarla çox zəngindir. Dilçilərin böyük əksəriyyəti həm mənasında, həm də tərkibində leksik, leksik-qrammatik, qrammatik dəyişikliklər olan ifadələri frazeoloji variantlar hesab edirlər. Lakin N.Vəliyeva sinonim sözlərin əvəzlənməsi nəticəsində yaranan frazeologizmləri məhz frazeoloji sinonimlər hesab edir. O, frazeologiyaya dair əsərində həm frazeoloji variantlılığa, həm də frazeoloji sinonimliyə aid xeyli nümunələr göstərmişdir: frazeoloji variantlılıq – boğaza yığmaq/ gətirmək, dərisinə saman səpmək/ təpmək; frazeoloji sinonimlik – “ağlına başına yığmaq – ağlına başına cəm eləmək; başına oyun açmaq – başına kələk açmaq”.

Dilçilikdə frazeoloji variantlılıqla bağlı fərqli yanaşmalar mövcuddur. Belə ki, bəzi dilçilər elə hesab edirlər ki, frazeoloji variantlılığın yaranması üçün ən mühüm amil frazeoloji vahidlərdə sabitliyin pozulmasıdır, çünki nəticə etibarilə frazeoloji variantlar frazeoloji ifadələrin parçalanması nəticəsində yaranır. Digər bir yanaşmaya görə isə frazeoloji variantların mövcud olması frazeoloji sino-

nimliyə keçid prosesi kimi dəyərləndirilir. Ümumiyyətlə, frazeoloji variantlılıq üçün məna eyni, lakin komponentlərdən birinin və ya bir neçəsinin üst-üstə düşməsi; frazeoloji sinonimlik üçün isə leksik tərkibcə tamamilə fərqli olmaq, amma məna eyni və ya yaxın olmaq başlıca keyfiyyətlərdir.

Görkəmli dilçi alim H.Bayramov isə frazeoloji variantlılıq və frazeoloji sinonimliklə bağlı bu fikirləri irəli sürmüşdür: "Frazeoloji sinonimlər obrazlı olmayan frazeoloji vahidlərdən də ola bilər, lakin obrazlı frazeoloji variantlarda obrazlılıq eynidir; frazeoloji variantları bütün hallarda bir-biri ilə əvəz etmək mümkündürsə, bu hal frazeoloji sinonimlər üçün zəruri deyildir" (Bayramov, 1978: 148).

Xarici dilçilərin tədqiqatlarında isə frazeoloji vahid anlayışını ifadə edə bilən bir sıra terminlər mövcuddur. Belə ki, Qərb dilçiləri, xüsusilə də ingilis və amerikalı tədqiqatçılar "söz birləşməsi" və ya "idiom" terminindən istifadə etsələr də, rus dilçiləri və onların işlərindən bəhrələnənlər "frazeme" və ya "frazoloji vahid" terminindən istifadə etmişlər (Mun 1998a: 5, Kauai 1998b: 5).

Dilçilikdə bir sıra terminlərə də rast gəlinir: "formulaik ifadə" (Koulmas, 1994: 1292), "sabit ifadə" (Mun, 1998a: 2), "şərti ifadə edilmiş çox sözlü ifadə" (Fernando, 1996: 37), "şərti ifadə" (Langaker, 1987: 35), "sabit birləşmə" (Arnold, 1986: 165), "sabit fraza" (Melçuk, 1998: 28), "frazoloji leksem" (Mun, 1998b: 79, Lipka, 1992: 80), "çoxsözlü birləşmə" (Kauai, 1988: 131), "sabit kombinasiya" (Zgusta, 1971: 142) və s. (Cserep, 2001: 17).

Mənanın mövcud strukturu əsasında müəyyən edilməsi qeyri-mümkün olan, tək morfem və ya mürəkkəb formadan ibarət olan qrammatik forma Ç.Hokketin təsnifatında idiom kimi ifadə olunmuşdur (Hockett, 1958: 172). A.Makkay isə bu təsnifatdan fərqli olaraq tək morfemdən deyil, iki və daha artıq morfemdən ibarət olan vahidləri idiom kimi qeyd etmişdir. O, frazeoloji idiomlar kimi adlandırdığı bu idiomatik ifadələrdə tərkibindəki elementlərlə bütöv birləşmə arasında az əlaqə olduğunu bildirmiş və bu birləşmələrdə olan mənanın qeyri-müəyyənliyini yüksək idiomatiklik göstəricisi kimi ifadə etmişdir (Makkai, 1972:24).

U.Vaynrayx, F.Nyumeyer, İ.Melçuk kimi bir sıra tədqiqatçılar frazeoloji vahidləri sintaktik cəhətdən dəyişilməz "daşlaşmış elementlər" kimi adlandırırlar. Məhz XX əsrin ortalarında aparılmış tədqiqatlar sübut etmişdir ki, frazeoloji vahidlər tam şəkildə donmuş birləşmələr deyillər. B.Freyzer idiomların transformasiya potensialını üzə çıxaranlar sırasında birincilərdən olmuşdur. O, altı səviyyəli şkala işləyib hazırlamışdır. B.Freyzer nəinki idiomların transformasiya prosesini əks etdirən altı səviyyəli şkalanı (L0, L1, L2, L3, L4, L5) təklif etmiş, həm də frazeoloji vahidlərin transformasiyası vasitəsilə hansı üslubi effektlərin qazanıla biləcəyinə diqqət yönəltdirmişdir (Arsentyeva, 2014: 502).

Məqalənin yazılmasında məqsəd komponentlərinin təhlili metoduna əsaslanaraq frazeoloji vahidlərin transformasiyası hallarının araşdırılmasıdır. Frazeoloji vahidlərin ingilis dilli mətnlərdə funksional xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi və onların bu mətnlərdə olan pragmatik effektinin vurğulanması bu araşdırmanın ən maraqlı tərəflərini təşkil edir. Transformasiya edilmiş frazeoloji vahidlə orijinal frazeoloji vahid arasındakı zəruri əlaqələrin müəyyən edilməsi də nəzərdə tutulan əsas məqamlardandır.

Qeyd etmək lazımdır ki, son on illiklərdə frazeoloji vahidlərin həm semantik, həm qrammatik, həm də stilistik baxımdan sistemli şəkildə öyrənilməsi sahəsində proseslər xeyli sürətlənmişdir. Buna əyani sübut olaraq xüsusilə də frazeologiyada dəyişmələrlə bağlı elmi nəşrlərin və tədbirlərin sayında olan artımı göstərmək olar. Sadəcə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 2001-ci ilin aprelində keçirilmiş IV Beynəlxalq Frazeologiya Simpoziumu tamamilə frazeologizmlərin variasiyalarına yəni dəyişikliklərinə həsr olunmuşdur.

Frazeoloji vahidlərin variasiyalarının 2 tipi mövcuddur: sistematik və kreativ. Sistematik variasiya dedikdə, frazeoloji sistemin məhdudiyyətləri çərçivəsində mövcud olan və lüğətlərdə qeydə alınan formalar nəzərdə tutulur (Gleyser, 1998: 129-130). Sistematik variasiyalar da leksik və ya sistemli ola bilər.

Mun "Fixed expressions and Idioms in English" kitabında frazeoloji vahidlərin variasiyalarının çoxlu müxtəlif tiplərini qeyd etmişdir: leksik variasiya, sistemli variasiya, sabit freymlər daxilində variasiya, antonim frazeoloji vahidlər arasında variasiya, frazeoloji vahid sxemləri və s.

Yuxarıda qeyd edilən variasiyalarda növbəti bölgü bu qaydada baş verir: leksik variasiyaya feil variasiyası, isim variasiyası, sifət və təyinedici variasiyası, hissəcik variasiyası, bağlayıcı variasiyası və s. aiddir; sistemli variasiyaya- yiyəlik anlayışları, səbəb, nəticə, tərz və digər halları arasına münasibətlər daxildir; sabit freymlər daxilində variasiyaya təşbehlər və binominal ifadələrdə özünü göstərən variasiyalar aiddir (Delibegović, 2020).

Leksik variasiyalar zamanı fərqləndirilən elementlər bir qayda olaraq sinonim olurlar, məs., give sb a dose/ taste of their own medicine-; be walking /treading on eggshells- (Moon, 1996: 247).

Sistemli variasiyalar Munun fikrincə, müntəzəmlik xüsusiyyətləri və daha dərin qrammatik sistemləri əks etdirməsi ilə səciyyələnir. Həm sintaktik, həm də leksik səviyyəni əhatə edir, məs., turn the tables/ the tables are turned, break the ice- ice-breaking- an ice-breaker (Moon ,1996: 250). Sistemli variasiyaların digər bir tipi isə antonim frazeoloji vahidlərdir, məs., keep your cool/lose your cool

Kreativ variasiyalar dilçilikdə müxtəlif formalarda adlandırılmışdır nonce use of idioms (birdəfəlik istifadə olunan frazeoloji vahidlər), creative modifications yaradıcı dəyişikliklər, contextual/ occasional transformation of idioms-frazeoloji vahidlərin kontekstual/ təsadüfi transformasiyası, one-off variation-birdəfəlik variasiya, creative adaptation of idioms- frazeoloji vahidlərin kreativ adaptasiyası. Kreativ dəyişiklikləri sistemli dəyişikliklərdən fərqləndirən başlıca cəhət yazıçının niyyəti və məqsədidir (Szczepaniak, 2006: 35).

Məna etibarilə heç bir dəyişiklik baş vermədən frazeoloji vahidin tərkibində baş verən bütün okkazional dəyişikliklər frazeoloji vahidlərin transformasiyası adlanır. Məlum olduğu kimi, bütün frazeoloji transformasiyaların iki növü mövcuddur: semantik və struktur-semantik. Semantik transformasiyalar defrazeologizasiya prosesi və mənanın ikili aktuallaşması nəticəsində reallaşır. Struktur-semantik transformasiyalar isə ya orijinal sabit birləşmənin tərkibinə yeni elementlərin əlavə edilməsi hesabına komponentlərinin sayının artırılması, ya birləşmənin tərkibindəki elementlərin reduksiyası hesabına komponentlərin sayının azaldılması, ya da ki birləşmənin komponentlərinin əvəz edilməsi nəticəsində baş verir.

Frazeoloji vahidlərin semantik transformasiyası zamanı frazeoloji vahidin leksik və qrammatik quruluşunda heç bir dəyişiklik baş vermir.

1. Defrazeologizasiya prosesində frazeoloji vahidin həqiqi mənası aktuallaşır və onun məcazi mənasına qarşı qoyulur. Məsələn: At last car manufacturers offering something other than **hot air**. Cold air. (Top Gear, aprel,2010). Belə aydın olur ki, Pejo (Peugeot) avtomobil markasının istehsalçıları yeni hava tənzimləmə sisteminin təqdim edirlər və avtomobillə bağlı elanda hot air "empty talk" (heç bir praktiki nəticəsi olmayan boş söhbət) frazeoloji vahidini istifadə etmişlər və bu da təbii ki, alıcı tərəfindən düzgün anlaşılmışdır. Nəticə etibarilə frazeoloji vahidin işlədilməsində məqsəd rəqib şirkətlərin boş-boş vədlərinin vurğulanmasıdır (Makedonova, 2016: 55).

2. Mənanın ikili aktuallaşması isə frazeoloji vahidin məcazi mənası ilə onun leksik mənasının kombinasiyası nəticəsində baş verir. Məsələn: "Beauty sleep" in a jar. L'oreal (Good Housekeeping, May, 2012). Burada üz üçün Loreal gecə kremi reklam edilir. "Beauty sleep" (large number of sleep hours to be healthy and attractive) (sağlam və cazibədar olmaq üçün uyğun yuxu rejimi) frazeoloji vahidi vasitəsilə ikili məna ifadə olunur və göründüyü kimi qəbuledicinin şüurunda gözəllik anlayışı ilə gecə kremi arasında bir əlaqə yaranır (Makedonova: 55).

Semantik transformasiyanın əksinə struktur-semantik transformasiya prosesində frazeoloji vahidin qrammatik və leksik quruluşunda əsaslı dəyişikliklər özünü göstərir. Buraya aiddir:

1. Frazeoloji vahidin tərkibinə yeni elementlərin daxil edilməsi;

2. Frazeoloji vahidin tərkibindəki elementlərin reduksiyası.

3. Frazeoloji vahidin komponentlərinin əvəzedilməsi. Kommunikativ məqsədlə müəllif şüurlu şəkildə, yəni bilərəkdən komponentlərin əvəzetməsini həyata keçirir. Frazeoloji vahidlərin komponentlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlı aşağıdakı xüsusi halları qeyd edə bilərik:

- a) komponentlərdən birinin uyğun markanın və ya təşkilatın adı ilə əvəz edilməsi;
- b) komponentlərdən birinin uyğun məhsulun və ya xidmətin adı ilə əvəz edilməsi;
- c) komponentlərdən birinin kontekstual sinonimi ilə əvəz edilməsi;
- d) komponentlərdən birinin məhsulun və ya xidmətin faydasını ifadə edən sözlə əvəz edilməsi.

Feili frazeoloji vahidlərin nitq prosesində istifadəsi zamanı sintaktik transformasiyasının aşağıdakı hallarına sıx rast gəlinir:

1. Feili sifət tərkibi və ya feili bağlama tərkibinə transformasiya edilən frazeoloji vahidlər
2. Cərd birləşmələrinə transformasiya edilən frazeoloji vahidlər;
3. İsmi birləşmələrə transformasiya edilən frazeoloji vahidlər;
4. Cümləyə transformasiya edilən frazeoloji vahidlər məlum növ- məchul növ;
5. Təsdiq formasında olan frazeoloji vahidlərin inkar formaya transformasiya edilməsi.

Aşağıda Mir Möhsün Nəvvabın 1905-1906-cı il erməni-müsəlman davası əsərindən götürülmüş hissələrdən dəyişdirilmiş frazeoloji vahidlər seçilmiş və daha sonra isə ingilis dilində olan tərcüməsi ilə qeyd olunmuşdur:

Once the two young men fell asleep, the three Armenians got up and slowly approached them with an axe in their hands and cut through the poor souls' heads. The young men gave a scream only once and breathed their last (Nəvvab, 2015: 15)

Elə ki cavanlar yatdı, ermənilərin hər üçü durub əllərində balta yavaş-yavaş gəlib, o biçarələrin başlarını iki parə etdilər. Cavanlar bircə dəfə çıxır canlarını tapşırdılar (Nəvvab, 1993: 10).

To breath one's last-to die.

At that time while the Russian state was deeply involved in the war, groups of soldiers recruited from among the Armenians fled with their arms to the Ottoman and Iranian states, betraying the Russian state. In short, breaking their oaths before their faith, they would commit different acts of treason (Nəvvab, 2015: 16).

Bu zaman rus dövlətinin başı müharibəyə qarışdığına görə ermənilərdən çağırılmış əsgərlər dövlətə xəyanət edərək dəstə-dəstə silahları ilə bərabər, Osmanlı və İran dövlətlərinə qaçdılar. Qərər, öz məzhəblərinin qaydası ilə andlarına yalan çıxıb müxtəlif xəyanətlər edirdilər (Nəvvab, 1993: 10).

To break faith in- to stop supporting or being loyal to (someone): to betray (someone):

In addition, due to some other crimes committed by the Armenians prior to that, a great disturbance broke out among the people who could not stand this hostility of the Armenians any more. They locked their shops, bazaars. The young men armed themselves with guns and pistols, rushed towards the Armenians, killing them wherever they were in the shops, bazaars, or in the streets, stacked their bodies up in piles (Nəvvab, 2015: 18).

Bundan əvvəl də ermənilər tərəfindən bir sıra cinayətlər törəndiyinə görə xalq arasında böyük iğtişas baş verdi. Ermənilərin bu düşmənçiliyinə artıq dözməyən camaat bazar-dükənləri bağlayaraq cavanlar tüfəng-tapança ilə silahlanıb, üz qoydular erməni camaatının üstünə. Dükanda ələ düşəni dükanda, bazardakını bazarda, küçədəkini küçə də öldürüb, leş-leş üstünə tökdülər (Nəvvab, 1993: 12).

To break out - (of war, fighting or other unpleasant events) to start suddenly

To stack up – to keep increasing in quantity until there is a large pile, a long line, etc.

Aghakarim said, - We haven't come here for money. This is a national war. We put our hearts into the defense of the nation, and for that reason, we are here. We are not from those who betray their nation for money (Nəvvab, 2015: 19).

Ağakərim dedi ki, biz buraya puldan ötrü gəlməmişik. Bu millət davasıdır. Milləti müdafiə etməkdən ötrü biz can qoymuşuq və bu məqsədlə də buraya gəlmişik. Millət yolunda biz pula satılanlardan deyilik (Nəvvab, 1993: 14).

To put smth. into smth- to spend a lot of time or make a lot of effort doing sth

Nevertheless, the Armenians would not give up their intrigues. The guileless Muslims mistook the malice as the truth and did not take any measures. However, this malicious folk hideously

made preparations, built barricades on the roads, in secret places and on high rocks. To take the possession of the Muslims' guns, they played a trick (Navvab, 2015: 26).

Buna baxmayaraq, ermənilər öz fitnə fəsadlarından əl çəkmirdilər. Sadəlövh müsəlmanlar isə onların bu hiylələrinə inanıb heç bir tədbir görmürdülər. Amma bu hiyləgər tayfa gizləncə tədarük görüb yollar üzərində, gizli yerlərdə və hündür qayalarda səngərlər yaradırdılar. Onlar müsəlmanlarda olan silahları ələ keçirmək üçün belə bir hiylə işlətdilər (Nəvvab, 1993: 19).

To give up- to stop trying to do smth.

To take the measure of smb. /to take smb's measure- to form an opinion about smb's character or abilities so that you can deal with them.

Seeing that it was impossible to burn the house, the young men decided at least to devastate the wine-house and the opium den beneath it. Having this in mind, they broke the door to the den and went in. Inside they found a number of barrels each containing some thirty-forty poods of wine. After their bullets made numerous holes in the barrels, the wine began flowing like a stream (Navvab, 2015: 33).

Evin yandırılmasının qeyri-mümkün olduğunu görən cavanlar qərara aldılar ki, heç olmasa onun altındakı şərab və tiryək dükanını dağıdıb tar-mar etsinlər. Onlar bu məqsədlə dükanın qapısını sındırdılar və içəri daxil oldular. Gördülər ki, hər biri otuz-qırx pud şərab tutan neçə boçkalar vardır. Onlar güllə ilə boçkaları dəlmədeşik etdikdən sonra şərab sel kimi axmağa başladı (Nəvvab, 1993: 27).

To have smb/sth in mind (for sth) - to be thinking of smb/ sth, especially for a particular job, etc.

As I noticed the flame approach, I somehow managed to throw myself out of the place I had opened. I also called my companions to get out immediately as the flames were already near the shop (Navvab, 2015: 37).

Mən alovun yaxınlaşdığını görüb özümü birtəhər açdığım yerdən bayıra atdım. Yoldaşlarıma da xəbər verdim ki, tez bayıra çıxsınlar, od-alov artıq dükana çatır (Nəvvab, 1993: 30).

To throw smb. out - to force smb. to leave a place

The Armenian men, women and children broke into a run. Being in hopeless situation, some of them took their wife and children and went into the Kazak barracks (Navvab, 2015: 40).

Ermənilərin kişi, övrət və uşaqları üz qoydular qaçmağa. Bir qismi isə ələcsiz qalıb övrət-uşağını götürüb rus qazarmasına qaçıb doluşdular (Nəvvab, 1993: 32).

To break into sth- to suddenly start running; to start running faster than before.

Nəticə.

N.Ç.Vəliyevanın da qeyd etdiyi kimi, müəllif nitqində frazeologizmlərdən surətlərin nitqinə nisbətən az istifadə olunur. Obrazlılıq və emosionallığın daşıyıcısı kimi əsərdəki surətlər addımbaş frazeologizmlərdən istifadə edə bilərlər. Müəllif isə bir qayda olaraq, təsvir etdiyi hadisələrə, əşyalara obyektiv qiymət vermək üçün frazeologizmlərdən istifadə edir.

Aydın olduğu kimi, bədii əsərdə düzgün frazeoloji vahidlərin seçilməsi və onların məharətlə dəyişdirilməsi əlbəttə ki, həmin müəllifin fərdi yaradıcılıq potensialını üzə çıxaran ən mühüm amillərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. Arsenteyeva, E.F, Kayumova, A.R. (2014). Complex modifications of phraseological units and the ways of their translation. *Life Sci J* 11(6): p. 502-506 (ISSN:1097-8135). [http://www. life-sciencesite.com](http://www.life-sciencesite.com). 71
2. Atilla, Cserep. (2001) Motivation behind idioms of criticizing: PhD thesis, 2001 January/ The University of Debrecen. Debrecen, Hungary, 2001, 256 p.

3. Bayramov, H.A. (1978). Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı: Maarif.
4. Hockett, C.F. (1958). A course in modern linguistics. Mac Millan Company, New York, 621 p.
5. Makedonova, O. (2016) .Mechanisms of idiomatic transformations creating in contemporary English advertising discourse. Scientific Journal "ScienceRise" N6/1 (23): p. 54-58.
6. Makkai, A. (1972). İdiom structure in English. The Hague-Paris, 365 p.
7. Mir Mohsun, Navvab. (2015). The Armenian-Muslim war of 1905-1906. Bakı: N Print Studio, 98p. Translated by Fiala Abdullayeva Edited by Wesley Lummu.
8. Mir Möhsün, Nəvvab. (1993). «1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası». Bakı: Azərbaycan.
9. Moon, Rosamund. (1998). Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach. Oxford: Clarendon Press, 352 p.
10. Nihada, Delibegović Džanić, Sanja, Berberović. (2020) Conceptual integration theory in idiom modifications Universitat de València, 128p.
11. Renata, Szczepaniak. (2006). The role of dictionary use in the comprehension of idiom variants. Max Niemeyer Verlag, Tübinge, 159 p.
12. Vəliyeva, N.Ç. (2001). Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlili, Bakı, "ХКБ и Полиграфия", 220 s.
13. Valiyeva, N.Ch. (2010). A Great Triglot Phraseological Dictionary. Bakı, "Azerneshr", 2 volumes, 1975 s.
14. Valiyeva, N.Ch. (2019). A Paradigm of Contrastive Lexicology of the English and Azerbaijani languages. Bakı, 352 p.
15. Weinreich, U. (1969) Problems in the Analysis of Idioms. Substance and Structure of Language, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1969, p.23-81.

Айнура Ханларова

Динамическое развитие фразеологических единиц

Резюме

В статье описан процесс динамического развития фразеологизмов с точки зрения отдельных отечественных и зарубежных лингвистов. Отмечены мнения азербайджанских лингвистов о фразеологических вариантах и фразеологических синонимах. Высказываются взгляды на понятие фразеологической идиомы западных лингвистов. Дана шестиуровневая шкала отражающая процесс трансформации идиом. Основной целью статьи является изучение случаев трансформации фразеологизмов.

В частности, подчеркивается объяснение связи между трансформированной фразеологизмом и исходной фразеологизмом.

В статье также рассматриваются системные и творческие вариации фразеологизмов. Различные типы вариаций также отражены здесь. В результате все случайные изменения, возникающие во фразеологических единицах в исследовательской работе, делятся на семантические и структурно-семантические типы, называемые вариациями, вариантами, трансформациями фразеологизмов.

Процессы, связанные с семантической трансформацией, такие как дефразеологизация и двойственная актуализация значения, объясняются примерами. В конце концов, можно сделать вывод, что автор умело используя различные преобразования фразеологических единиц, усиливает эмоционально-образные особенности произведения, а также демонстрирует его высокие инновационные качества.

Ключевые слова: фразеологический вариант, фразеологический синоним, идиоматичность, бинарная актуализация, систематическая вариация, креативная вариация.

Aynura Khanlarova

Dynamic development of phraseological units

Summary

The article describes the process of dynamic development of phraseological units from the point of view of local and foreign linguists. Azerbaijani linguists' opinions on phraseological variants and phraseological synonyms are expressed here. Western linguists' views on the concept of phraseological idiom are also expressed. The six-level scale denoting the process of transformation of idiom is mentioned. The main purpose of the article is to study the cases of transformation of phraseological units.

In particular, the explanation of the relationship between the transformed phraseological unit and the original phraseological unit is emphasized. The article also discusses the systematic and creative variations of phraseological units. Different types of variations are also reflected here. As a result, all occasional changes that occur in phraseological units are divided into semantic and structural-semantic types, called variations, variants, transformations of phraseological units in the research work.

Processes related to semantic transformation, such as defraseologization and dual actualization of meaning, are explained with examples. In the end, we can conclude that the author using the various types of transformations of the phraseological units skillfully, strengthens the emotional-figurative features of the work, as well as demonstrates his high innovative qualities.

Keywords: phraseological variant, phraseological synonym, idiomaticity, dual actualization, systematic variation, creative variation.

Rəyçi: *fil.e.d., prof. N.Ç.Vəliyeva.*